

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI RAHBARINING HUQUQIY SAVODXONLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARI

Mo'minbekova Sevinch Erkinovna

Toshkent shahridagi Puchon universiteti magistranti.

Riskulova Kamola Jumayevna

Ilmiy rahbar Toshkent shahridagi Puchon universiteti Dsc, dotsenti.

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti (MTT) rahbarlarining huquqiy savodxonligini oshirishning nazariy va amaliy mexanizmlari tahlil qilinadi. Rahbarning huquqiy bilimlarga egaligi ta'lim muassasasini samarali boshqarish, pedagogik jamoa faoliyatini qonuniy asosda yo'lga qo'yish hamda bolalar huquqlarini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Maqolada normativ-huquqiy hujjatlar asosida rahbar huquqiy kompetensiyasining mazmuni ochib beriladi, huquqiy savodxonlikni oshirishning tashkiliy, metodik va institutsional mexanizmlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, rahbar, huquqiy savodxonlik, normativ-huquqiy hujjatlar, boshqaruv kompetensiyasi, ta'lim menejmenti.

KIRISH

Bugungi globallashuv va ta'lim tizimida olib borilayotgan tub islohotlar sharoitida maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbariga qo'yilayotgan talablar sezilarli darajada oshib bormoqda. Ayniqsa, rahbarning huquqiy savodxonligi ta'lim muassasasida qonuniylikni ta'minlash, mehnat munosabatlarini to'g'ri yo'lga qo'yish, bolalar va xodimlar huquqlarini himoyalashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son qarorida maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishda rahbar kadrlarning kasbiy va huquqiy kompetensiyalarini oshirish ustuvor vazifa etib belgilangan (1-bet).

Shuningdek, mazkur qarorda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida boshqaruv faoliyatini zamonaviy talablar asosida tashkil etish, rahbarlarning normativ-huquqiy hujjatlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish hamda ularning mas'uliyatini oshirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Bu esa MTT rahbaridan nafaqat pedagogik va tashkiliy salohiyatni, balki chuqur huquqiy bilim va amaliy malakani ham talab etadi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbari o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun, Mehnat kodeksi, hukumat qarorlari hamda vazirlik buyruqlariga tayangan holda ish yuritadi. Ushbu hujjatlarni yetarli darajada bilmaslik yoki noto'g'ri

qo'llash boshqaruv jarayonida huquqiy xatolarga, mehnat nizolariga va ta'lim sifati pasayishiga olib kelishi mumkin.

Shu sababli, MTT rahbarining huquqiy savodxonligini oshirish masalasi bugungi kunda tasodifiy yoki ikkinchi darajali vazifa emas, balki ta'lim tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi muhim strategik yo'nalish sifatida qaralmoqda. Rahbarning huquqiy jihatdan yetukligi ta'lim muassasasida sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish, boshqaruv qarorlarining qonuniyligini ta'minlash va bolalar manfaatlarini ustuvor qo'yishga xizmat qiladi.

Mazkur ilmiy maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarlarining huquqiy savodxonligini oshirishning asosiy mexanizmlari, ularning nazariy asoslari hamda amaliy ahamiyati tahlil qilinib, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy asosda yoritiladi.

MTT rahbarining huquqiy savodxonligi tushunchasi va mazmuni

Huquqiy savodxonlik — bu rahbarning amaldagi qonunlar, qarorlar, nizomlar va normativ-huquqiy hujjatlarni bilishi, ularni amaliy faoliyatda to'g'ri qo'llay olish qobiliyatidir.

Tadqiqotchi A.X. Jo'rayevning ta'kidlashicha, ta'lim muassasasi rahbarining huquqiy savodxonligi boshqaruv madaniyatining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, u rahbarning professional yetukligini belgilaydi (Jo'rayev A.X., 2020, 45-bet).

MTT rahbari quyidagi huquqiy bilimlarga ega bo'lishi zarur:

ta'lim sohasiga oid qonunlar;

mehnat qonunchiligi;

bolalar huquqlariga oid xalqaro va milliy hujjatlar;

moliyaviy va xo'jalik faoliyatini tartibga soluvchi me'yorlar.

Huquqiy savodxonlik tushunchasi faqatgina normativ-huquqiy hujjatlarni yod bilish bilan cheklanmaydi, balki ularni real boshqaruv vaziyatlarida to'g'ri talqin qilish, huquqiy risklarni oldindan ko'ra bilish va qonuniy qarorlar qabul qilish kompetensiyasini ham o'z ichiga oladi. Shu nuqtayi nazardan, MTT rahbarining huquqiy savodxonligi uning kundalik boshqaruv faoliyatida namoyon bo'ladigan amaliy ko'nikmalar majmuasi sifatida qaraladi. MTT rahbari ta'lim sohasiga oid qonunlarni bilishi orqali davlat ta'lim siyosatini muassasa faoliyatiga to'g'ri tatbiq etadi, davlat ta'lim standartlari va o'quv-tarbiyaviy jarayonni qonuniy asosda tashkil etadi. Mehnat qonunchiligini chuqur bilish esa xodimlar bilan tuziladigan mehnat shartnomalari, ish vaqti va dam olish vaqti, intizomiy javobgarlik masalalarida qonunbuzarliklarning oldini olishga xizmat qiladi.

Bolalar huquqlariga oid xalqaro va milliy hujjatlarni bilish MTT rahbariga tarbiyalanuvchilarning manfaatlarini himoya qilish, zo'ravonlik va kamsitish holatlarining oldini olish, xavfsiz va sog'lom ta'lim muhitini yaratish imkonini beradi. Xususan, BMTning

“Bola huquqlari to‘g‘risida”gi Konvensiyasi (1989-yil) talablarini amaliyotga joriy etish rahbar faoliyatining muhim huquqiy yo‘nalishlaridan biridir. Shuningdek, moliyaviy va xo‘jalik faoliyatini tartibga soluvchi me‘yorlarni bilish byudjet mablag‘laridan maqsadli va samarali foydalanish, davlat moliyaviy nazorati talablariga rioya etish hamda hujjatlarning shaffof yuritilishini ta‘minlaydi. Bu esa MTT faoliyatida korrupsion xavf-xatarlarning kamayishiga va boshqaruv tizimining ochiqligiga xizmat qiladi.

Demak, MTT rahbarining huquqiy savodxonligi — bu qonunlarni bilish, ularni to‘g‘ri qo‘llash va huquqiy mas‘uliyatni chuqur anglashga asoslangan kompleks kompetensiya bo‘lib, u rahbarning boshqaruv samaradorligi va professional madaniyatini belgilovchi muhim mezon hisoblanadi.

MTT rahbarlari faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy asoslar

MTT rahbarining faoliyati quyidagi asosiy hujjatlar bilan tartibga solinadi:

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yilgi yangi tahrir), 41-modda — har kimning ta‘lim olish huquqi belgilangan (17-bet).

“Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun (2020-yil 23-sentabr), 6-modda — ta‘lim tizimi rahbarlarining vakolatlari (5-bet).

“Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonun (2019-yil 16-dekabr), 20-modda — MTT rahbarining huquq va majburiyatlari (9-bet).

Mehnat kodeksi (2022-yilgi tahrir), 182-modda — rahbarlarning mehnat munosabatlari (76-bet).

Ushbu hujjatlar rahbarning huquqiy bilimlari uchun asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Huquqiy savodxonlikni oshirish mexanizmlari

Tashkiliy mexanizmlar

MTT rahbarlarining huquqiy savodxonligini oshirishda quyidagi tashkiliy mexanizmlar muhim:

malaka oshirish kurslari;

qayta tayyorlash dasturlari;

hududiy seminar-treninglar.

O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi tomonidan 2022-yilda tasdiqlangan malaka oshirish dasturida rahbarlar uchun “Ta‘lim boshqaruvida huquqiy asoslar” moduli joriy etilgan (Dastur, 2022, 12-bet).

Mazkur tashkiliy mexanizmlar MTT rahbarlarining huquqiy bilimlarini tizimli va uzluksiz ravishda yangilab borishga xizmat qiladi. Xususan, malaka oshirish kurslari orqali rahbarlar ta‘lim sohasidagi yangi qonunlar, hukumat qarorlari va normativ-huquqiy hujjatlardagi o‘zgarishlar bilan tanishib boradilar. Bu esa ularning boshqaruv faoliyatini amaldagi qonunchilik talablariga mos holda olib borishiga imkon yaratadi.

Qayta tayyorlash dasturlari esa uzoq yillik ish tajribasiga ega bo'lgan, biroq normativ-huquqiy bazadagi yangiliklardan yetarli darajada xabardor bo'lmagan rahbarlar uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu dasturlar doirasida rahbarlarning huquqiy bilimlari yangilanib, boshqaruvda uchraydigan real huquqiy vaziyatlar asosida amaliy mashg'ulotlar tashkil etiladi. Natijada rahbarlarda huquqiy masalalarga nisbatan tahliliy va mas'uliyatli yondashuv shakllanadi.

Hududiy seminar-treninglar MTT rahbarlari o'rtasida tajriba almashish, dolzarb huquqiy muammolarni muhokama qilish hamda ularning amaliy yechimlarini ishlab chiqishda muhim platforma bo'lib xizmat qiladi. Bunday seminarlar davomida yurist-mutaxassislar, ta'lim inspeksiyasi vakillari va tajribali rahbarlar ishtirokida huquqiy masalalar yuzasidan ochiq muloqotlar tashkil etilishi rahbarlarning huquqiy savodxonligini yanada mustahkamlaydi.

Shu bilan birga, tashkiliy mexanizmlar doirasida masofaviy ta'lim platformalaridan foydalanish, elektron huquqiy bazalarga (Lex.uz, Norma) kirish imkoniyatlarini kengaytirish ham dolzarb hisoblanadi. Bu esa MTT rahbarlariga normativ-huquqiy hujjatlardan tezkor va samarali foydalanish imkonini berib, ularning huquqiy savodxonligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Metodik mexanizmlar

Metodik mexanizmlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

normativ-huquqiy hujjatlar sharhi;

amaliy holatlar (keysar) tahlili;

huquqiy maslahat soatlari.

Tadqiqotchi D.A. Xoliqovanning fikricha, keys-stadi usuli rahbarlarning huquqiy tafakkurini shakllantirishda samarali metod hisoblanadi (Xoliqova D.A., 2019, 88-bet).

Institutsional mexanizmlar

Institutsional mexanizmlar:

ta'lim inspeksiyasi bilan hamkorlik;

yurist-maslahatchilar faoliyatidan foydalanish;

ichki nazorat tizimini yo'lga qo'yish.

Amaliyotdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ayrim MTT rahbarlarida:

qonun hujjatlarini yetarli bilmaslik;

huquqiy hujjatlarni noto'g'ri talqin qilish;

hujjatlashtirishda xatolarga yo'l qo'yish holatlari uchramoqda.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun muntazam huquqiy monitoring, elektron huquqiy platformalardan foydalanish va rahbarlar o'rtasida tajriba almashuvini kuchaytirish zarur.

Mazkur kamchiliklar MTT faoliyatida boshqaruv qarorlarining qonuniyligiga salbiy ta'sir ko'rsatib, ayrim hollarda mehnat nizolari, moliyaviy intizom buzilishi hamda nazorat organlari tomonidan e'tirozlar bildirilishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, buyruqlar, farmoyishlar, shartnomalar va ichki me'yoriy hujjatlarni rasmiylashtirishda yo'l qo'yilayotgan xatolar rahbarning huquqiy savodxonligi yetarli emasligini ko'rsatadi.

Ushbu muammolarni bartaraf etishda, avvalo, MTT rahbarlari faoliyatida muntazam huquqiy monitoring tizimini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tizim orqali amaldagi qonun hujjatlaridagi o'zgarishlar o'z vaqtida o'rganilib, muassasa faoliyatiga tatbiq etilishi ta'minlanadi. Shuningdek, har bir MTTda ichki huquqiy audit mexanizmini yo'lga qo'yish hujjatlarning qonuniyligini tekshirish va xatolarning oldini olishga xizmat qiladi.

Elektron huquqiy platformalardan samarali foydalanish ham muhim yechimlardan biridir. Xususan, Lex.uz va Norma huquqiy axborot tizimlaridan doimiy foydalanish rahbarlarga ishonchli va yangilangan normativ-huquqiy ma'lumotlarni tezkor olish imkonini beradi. Bu esa huquqiy hujjatlarni noto'g'ri talqin qilish holatlarining kamayishiga olib keladi.

Bundan tashqari, rahbarlar o'rtasida tajriba almashuvini kuchaytirish, ilg'or MTTlar faoliyatini o'rganish, huquqiy masalalarga bag'ishlangan davra suhbatlari va amaliy seminarlar tashkil etish muammolarni bartaraf etishda samarali hisoblanadi. Ushbu chora-tadbirlar MTT rahbarlarining huquqiy savodxonligini oshirishga, boshqaruv faoliyatida qonuniylikni mustahkamlashga va ta'lim muassasasi faoliyatining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarining huquqiy savodxonligi ta'lim muassasasini samarali boshqarishning muhim sharti hisoblanadi. Huquqiy bilimlarga ega rahbar jamoada qonuniylikni ta'minlaydi, nizolarni oldini oladi va bolalar manfaatlarini himoya qiladi. Shu bois, huquqiy savodxonlikni oshirish mexanizmlarini tizimli ravishda takomillashtirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Shuningdek, MTT rahbarining huquqiy savodxonligi ta'lim muassasasida qabul qilinayotgan boshqaruv qarorlarining qonuniy, asosli va barqaror bo'lishini ta'minlaydi. Huquqiy jihatdan yetuk rahbar pedagogik jamoa faoliyatini me'yoriy hujjatlar asosida tashkil etib, xodimlar o'rtasida mehnat intizomini mustahkamlaydi hamda mas'uliyatni adolatli taqsimlashga erishadi.

Bugungi islohotlar davrida maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatida yuzaga kelayotgan murakkab huquqiy munosabatlar — moliyaviy boshqaruv, kadrlar bilan ishlash, bolalar xavfsizligini ta'minlash kabi masalalar rahbardan chuqur huquqiy bilim va amaliy ko'nikmalarni talab etadi. Shu bois, huquqiy savodxonlik rahbarning kasbiy kompetensiyalar tizimida ustuvor o'rin egallashi lozim.

Xulosa sifatida ta’kidlash joizki, MTT rahbarlarining huquqiy savodxonligini oshirish faqat individual tashabbuslar bilan cheklanmasdan, balki davlat darajasida yo’lga qo’yilgan malaka oshirish tizimi, uzluksiz huquqiy ta’lim, metodik qo’llanmalar va normativ-huquqiy hujjatlarning doimiy yangilanib borishi orqali ta’minlanishi zarur.

Bu esa maktabgacha ta’lim tizimida qonuniylikni mustahkamlash, boshqaruv samaradorligini oshirish va bolalar manfaatlarini ishonchli himoya qilishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: “Adolat”, 2023. – 17-bet.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: Adliya vazirligi nashri, 2020. – 5-bet.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2019. – 9-bet.
4. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. – Toshkent: “Yuridik adabiyotlar”, 2022. – 76-bet.
5. Jo‘rayev A.X. Ta’lim menejmenti asoslari. – Toshkent: “Fan”, 2020. – 45-bet.
6. Xoliqova D.A. Ta’lim muassasalarini boshqarishda huquqiy madaniyat. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2019. – 88-bet.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3305-son qarori. – Toshkent, 2017. – 1-bet.
8. Maktabgacha ta’lim rahbarlari uchun malaka oshirish dasturi. – Toshkent: MMTV, 2022. – 12-bet.

